

К. П. Лапунова (Мінск, Беларусь)

Выкарыстанне тэхналогіі развіцця крытычнага мыслення пры вывучэнні
творчасці Васіля Быкава ў XI класе

У XXI стагоддзі, калі сучасная школа знаходзіцца ў рэжыме творчых пошукаў, яе стан найперш залежыць ад настаўніка. Сённяшнім і будучым настаўнікам неабходна авалодаць сучаснымі тэхналогіямі навучання і выхавання, а таксама кіравацца ў сваёй дзейнасці навуковымі ведамі, у аснове якіх ляжыць назапашаны, сістэматызаваны і апрабаваны метадычнай тэорыяй і практыкай вопыт. Кожны настаўнік, які хоча дасягнуць высокіх вынікаў пры вывучэнні свайго прадмета, заўжды знаходзіцца ў стане творчага пошуку, менавіта творчы падыход з’яўляецца асноваю педагагічнага майстэрства.

Сённяшняя педагогіка разглядае адукацыю як працэс, які накіраваны на самаразвіццё асобы вучня, на пашырэнне яго магчымасцей кампетэнтнага выбару свайго жыццёвага шляху. У адпаведнасці з актуальнымі запатрабаваннямі часу галоўнай задачай установы агульнай сярэдняй адукацыі з’яўляецца падрыхтоўка адукаванага і творчага грамадзяніна, здольнага да пастаяннага развіцця і самаадукацыі. Вядома, гэта патрабуе і ад сучаснага настаўніка беларускай мовы і літаратуры пошуку новых метадаў, прыёмаў і форм навучання. Асаблівая роля на сучасным этапе надаецца ўкараненню ў практыку новых адукацыйных тэхналогій і форм уроку, актывізуецца ўвага настаўнікаў да адукацыйных тэхналогій як навукова арганізаванай сістэмы сумеснай дзейнасці настаўніка і вучняў.

“Традыцыйныя тэхналогіі пераважна зводзіліся да пераносу інфармацыі, ведаў. Настаўнік, падручнікі – крыніца, аб’ект – вучань. Традыцыйныя тэхналогіі распрацоўваліся на аснове рэпрадуктыўна-інфармацыйнага падыходу, новыя – заснаваны на падыходзе эўрыстычна-даследчым, праблемным. У новых тэхналогіях змяняецца функцыя настаўніка: дамінуючай становіцца не інфармацыйная, а рэгулюючая, функцыя кіравання пазнавальным працэсам, яго псіхалагізацыя (стварэнне праблемных сітуацый, пабудова ўрокаў па прынцыпе

лагічных, мысліцельных заданняў). Вялікая ўвага ў новых тэхналогіях надаецца алгарытмізацыі, распрацоўцы і прымяненню апорных схем, сігналаў, табліц, картак, малюнкаў і г. д.” [1, с. 49].

Сярод сучасных адукацыйных тэхналогій, якія выклікаюць найбольшую цікавасць у настаўнікаў літаратуры, можна вылучыць наступныя: тэхналогія перспектывных ліній, модульнае навучанне, Дальтан-план, тэхналогія праектнага навучання, тэхналогія развіцця крытычнага мыслення, французская педмайстэрня, інфармацыйна-камунікатыўныя тэхналогіі і інш. Неабходна адзначыць, што пераход на пэўную тэхналогію вымагае адпаведнай карэкціроўкі праграмы па літаратуры, а гэта даволі складана. Напрыклад, модульная тэхналогія не дазваляе ахапіць дробны матэрыял. Больш прасты шлях – эпізадычнае выкарыстанне розных тэхналогій для вывучэння пэўных тэм. Менавіта так можа выкарыстоўвацца тэхналогія развіцця крытычнага мыслення (ТРКМ), якая заснавана на непарыўнай сувязі з логікай, варыятыўнасці мысленчых дзеянняў, імкненні да глыбокіх ведаў; развіццё аналітычнага мыслення; фарміраванні актыўнай грамадзянскай пазіцыі. Разгледзім адметнасць яе выкарыстання на прыкладзе вывучэння творчасці Васіля Быкава ў XI класе. На вывучэнне гэтай тэмы адводзіцца 7 гадзін, за якія вучні павінны засвоіць наступны матэрыял:

“Жыццёвы і творчы шлях пісьменніка.

“Сотнікаў”. Праблематыка аповесці. Чалавек перад знішчальнай сілай нечалавечых абставін. Вобразы Сотнікава і Рыбака ў творы, глыбокі псіхалагізм у іх распрацоўцы. Уменне Сотнікава змагацца да канца ў любых абставінах; вернасць перакананням. Трагічны фінал Сотнікава. Вобраз Рыбака, яго спрытнасць і лоўкасць. Здрадніцтва дзеля захавання свайго жыцця. Духоўная смерць Рыбака. Персанажы другога плана ў аповесці (стараства, Дзёмчыха, Бася), іх мужнасць. Выкрыццё паліцэйскіх – прыслужнікаў немцаў – у творы (Партноў, Стась Гаманюк, Будзіла). Мастацкая дасканаласць твора. Яго сюжэт і кампазіцыя. Пейзаж у аповесці. Роля мастацкай дэталі ў абмалёўцы герояў і падзей.

“Знак бяды”. Актуальнасць маральна-філасофскай праблематыкі аповесці. Вастрэня трагедыйнага канфлікту. Маштабнасць характараў галоўных герояў – Петрака і Сцепаніды. Глыбокі псіхалагізм аповесці. Зварот аўтара да эпизодаў даваеннага жыцця з мэтай больш глыбокага раскрыцця характараў. Выкрыццё жорсткасці, бесчалавечнасці фашызму. Паказ прыслужнікаў акупацыйнага рэжыму. Мастацкая сімволіка твора. Экранізацыя аповесці “Знак бяды” (рэжысёр М. Пташук).

Значэнне творчасці Быкава для развіцця беларускай літаратуры.

Тэорыя літаратуры. Выяўленне аўтарскай пазіцыі ў мастацкім творы (паглыбленне паняцця). Аўтарская канцэпцыя жыцця і асобы. Гераічнае і трагічнае ў літаратуры (паглыбленне паняццяў). Зобразы-сімвалы, мастацкія дэталі, іх роля ў тэксце” [2, с. 17].

На першым этапе ТРКМ – стадыі выкліку (абуджэнні цікавасці да тэмы), – які дазваляе актывізаваць і абавязваць веды па абранай тэме або праблеме, выклікаць устойлівую цікавасць да вывучаемага матэрыялу, матываваць вучняў да навучальнай дзейнасці, можна расказаць вучням пра найбольш цікавыя факты з біяграфіі пісьменніка, прапанаваць кульмінацыйны эпизод з фільма (мастацкага або дакументальнага) або правесці віртуальную экскурсію “Васілёк у жыцце Беларускай Беларусі”, ці правесці экспрэс-апытанне па творах і фактах, ужо вядомых вучням з папярэдніх класаў.

На другім этапе выкарыстання ТРКМ – актуалізацыі ведаў – будзе карысным прымяненне метаду “Выклік па ключавых словах”, калі выкладчык прапаноўвае ўзнавіць матэрыял на аснове слоў, узятых з тэксту (зброднік (Гуж), камсамольскі актывіст (Каланзёнак), ганарлівая (Сцепаніда), цярплівы (Пятрок). Адным з прыкладаў актуалізацыі ведаў па вывучаемай тэме з’яўляецца таксама прыём “праўдзівых і непраўдзівых сцвярджэнняў”, пры правядзенні якога прапануецца ад чатырох да шасці сцвярджэнняў. Задача вучняў – вызначыць іх праўдзівасць (знакам “+”) ці непраўдзівасць (знакам “–”). У тых выпадках, дзе

ёсць сумненні ў правільнасці адказу, ставіцца пыталынік (“?”). Апошняя графа запаўняецца на стадыі рэфлексіі:

п/ п	Сцвярджэнне	Пачатак заняткаў	Канец заняткаў
1.	Здрадніцтва Змітра Гужа, Каландзёнкі і Антося Недасека абумоўлена рысамі іх характару	+	—
2.	Іван Цярэшка з “Альпійскай балады” больш здатны на подзвіг, чым Пятрок Багацька са “Знака бяды”	—	+
3.	Жаданне ахвяраваць сваім жыццём дзеля Радзімы ўласціва ўсім героям (“Жураўліны крык”)?	?	—
4.	Настаўнік Алесь Мароз (“Абеліск”) – гэта ўвасабленне духоўнай велічы чалавека	?	+

З мэтай выяўлення агульных і адрозных рыс выкарыстаць дыяграму Вена, якая складаецца з двух кругоў, якія перасякаюцца. У перасячэнні плоскасцей акружнасцей адлюстроўваецца агульнае, якое ўласціва двум аб’ектам, а ў паўакружнасцях фіксуецца тое, што характэрна для кожнага. Так, з дапамогай дыяграмы Вена можна параўнаць вобразы Сотнікава і Рыбака ці Петрака і Сцепаніды. Дыяграма Вена з’яўляецца эфектыўным прыёмам развіцця крытычнага мыслення, мае сінтэзуючы характар, бо аб’ядноўвае інфармацыю на аснове мноства крытэрыяў і выяўляе сувязь паміж імі; у працэсе яе прымянення рэалізуецца дзейнасны прынцып выкладання, у значнай меры пераадольваецца аднастайнасць у вучэбнай дзейнасці, а гэта абумоўлівае ўстойлівую цікавасць да вырашэння пэўнай праблемы.

На трэцім этапе – асэнсаванні – арганізуецца самастойная работа з новай інфармацыяй. Напрыклад, у межах метадычнага прыёму “Думай – Дзяліся на пары – Дзяліся думкамі” вучням прапануецца пытанне па тэме заняткаў (“Пятрок

і Сцепаніда: героі ці ахвяры”), над якім яны думаюць індывідуальна, пасля чаго дзеляцца на пары і параўноўваюць свой адказ з адказам партнёра, а затым некалькі пар дзеляцца вынікамі сумесных роздумаў з усёй групай. Эфектыўным спосабам графічнай арганізацыі матэрыялу з’яўляецца “Кластар” – выдзяленне сэнсавых адзінак тэксту і іх графічнае афармленне ў пэўным парадку ў выглядзе гронкі, што дапамагае сістэматызаваць матэрыял.

На чацвёртым этапе – рэфлексіі – аналіз, творчая перапрацоўка, інтэрпрэтацыя атрыманай інфармацыі (індывідуальна, у парах, у групе), звяртаецца ўвага на першапачатковыя палажэнні; уносяцца змены, дапаўненні; даюцца творчыя, практычныя або даследчыя заданні на аснове вывучанай інфармацыі. Вучні павінны суаднесці “новую” інфармацыю са “старой”, прааналізаваць і перапрацаваць яе, выказаць уласны погляд на праблему. Гэта дасягаецца з дапамогай наступных прыёмаў: запаўненне кластэраў, табліц, вяртанне да ключавых слоў, праўдзівых і непраўдзівых сцвярджэнняў, напісанне творчых работ (эсэ, тэлеграм, інтэрв’ю). Эфектыўнай формай арганізацыі рэфлексіі з’яўляецца складанне сінквейна, які служыць для сінтэзу і абагульнення інфармацыі; узбагачае слоўніковы запас, дапамагае творчаму самавыяўленню. На гэтым этапе будзе эфектыўным таксама выкарыстанне прыёму “Канцэптуальная табліца” пры параўнанні некалькіх меркаванняў.

Пытанне	Гуж	Каландзёнак	Недасека	Рыбак
Шлях да здрады				

Варта зазначыць, што нягледзячы на шырокае выкарыстанне сучасных адукацыйных тэхналогій, нельга нівеліраваць традыцыйны ўрок, які быў і застаецца асноўнай формай навучання літаратуры.

Літаратура

1. Выкарыстанне сучасных адукацыйных тэхналогій на ўроках беларускай мовы і літаратуры / В. У. Бухавец [і інш.]; пад агул. рэд. С. І. Цыбульскай. – Мінск : Сэр-Вит, 2006. – 207 с.
2. Учебные программы по учебным предметам для учреждений общего среднего образования с русским языком обучения и воспитания. XI класс (базовый уровень) / Министерство образования Республики Беларусь. – Минск : НИО, 2016. – 296 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ